

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Н. В. Коваліско, А. І. Мікула

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ
ЯК СКЛАДОВА МІГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС**

Монографія

Львів
ЛНУ ім. Івана Франка
2026

УДК [316.444.06:316.344.3]:[331.556.46:314.151.3-054.73-056.31](477)»20»
К 29

Рецензенти:

д-р соціолог. наук, зав. кафедри галузевої соціології *О. А. Безрукова*
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
канд. соціолог. наук, доц. кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін *О. В. Сенюра*
(Національний лісотехнічний університет України)

*Рекомендовано Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 6/4 від 29 квітня 2026 р.)*

Коваліско Н. В.

К 29 Інтелектуальна мобільність як складова міграційних процесів у сучасному українському суспільстві: соціологічний дискурс : монографія / Н. В. Коваліско, А. І. Мікула. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2026. – 328 с.

ISBN 978-617-10-0986-8

Монографію присвячено аналізу інтелектуальної мобільності як важливого чинника сучасних міграційних процесів в Україні в умовах глобалізації та війни. Актуальність теми пов'язана зі зростанням міграції студентської молоді й висококваліфікованих фахівців та ризиками втрати інтелектуального потенціалу держави. Метою роботи є розробка концептуально-методологічних засад дослідження інтелектуальної мобільності як складової міграційних процесів. Інтелектуальна мобільність розглядається як здатність до професійної самореалізації, що ґрунтується на гнучкості мислення, адаптивності та інноваційності.

Методологічною основою дослідження є поєднання класичних і сучасних соціологічних підходів, зокрема теорій капіталу, мобільностей і міграційних мереж. Емпіричну базу становлять глибинні інтерв'ю та опитування студентів і експертів. У роботі запропоновано авторську багаторівневу модель інтелектуальної мобільності, визначено особливості мобільності українських мігрантів, роль соціального й культурного капіталу в адаптації та специфіку міграційних настанов молоді й фахівців. Результати дослідження можуть бути використані у сфері міграційної, освітньої та соціальної політики.

Для науковців, викладачів, студентів і всіх, хто цікавиться сучасними міграційними процесами та їх соціальними наслідками.

УДК [316.444.06:316.344.3]:[331.556.46:314.151.3-054.73-056.31](477)»20»

© Коваліско Н. В., Мікула А. І., 2026

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2026

ISBN 978-617-10-0986-8

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
-----------------------	----------

<i>Розділ 1.</i> КОНЦЕПТ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ» У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	9
---	----------

1.1. Інтелектуальна мобільність у соціогуманітарному науковому дискурсі	9
1.2. Концептуальні підходи до вивчення мобільності у соціології	33
1.3. Системний аналіз інтелектуальної мобільності	59
Висновки до розділу 1	92

<i>Розділ 2.</i> ФЕНОМЕН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	97
--	-----------

2.1. Теоретичні засади вивчення інтелектуальної міграції в сучасному науковому дискурсі та особливості її соціологічного аналізу	97
2.2. Детермінанти міграційних змін та інтелектуальна міграція в контексті російсько-української війни	125
Висновки до розділу 2	146

<i>Розділ 3.</i>	ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКА МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	151
3.1.	Соціолого-статистичний аналіз процесів міграційної мобільності в Україні.....	151
3.2.	Характерні особливості інтелектуальної мобільності українських мігрантів (на прикладі Польщі).....	170
3.3.	Компаративний аналіз специфіки інтелектуальної мобільності студентської молоді та висококваліфікованих фахівців (на прикладі м. Львова)	202
	Висновки до розділу 3	224
	ВИСНОВКИ.....	228
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	237
	ДОДАТКИ.....	262

ПЕРЕДМОВА

Мобільність у широкому розумінні означає здатність особи або соціальної групи до (ре)адаптації в умовах стрімких змін, а також готовність своєчасно та адекватно реагувати на виклики, зумовлені як зовнішніми обставинами, так і внутрішніми суперечностями. В умовах сучасної економіки, що характеризується нерівністю можливостей, ускладненням процесу вибору та соціальною нестабільністю, мобільність особистості набуває значення не лише як засіб її самореалізації, а й як необхідна умова для збереження життєздатності. Серед різновидів мобільності, що викликають активний науковий інтерес, виокремлюється інтелектуальна мобільність – здатність ефективно орієнтуватися в інформаційному середовищі, гнучко мислити, знаходити нестандартні рішення та відповідати на виклики сучасної соціальної реальності.

Інтелектуальна мобільність є рушійною силою для створення нових технологій і знань, а також для розвитку науково-технічного потенціалу країни. Це особливо актуально в умовах глобалізації й інформаційного суспільства. Таким чином, актуальність теми обумовлена як практичними потребами суспільства, так і недостатньою розробленістю цієї тематики в теоретико-методологічному аспекті. Зокрема, аналіз терміну «інтелект», його зв'язку з інтелектуальною мобільністю свідчить, що це явище тісно пов'язане з адаптацією до змін у соціальному середовищі та здатністю приймати раціональні рішення.

Інтелектуальна мобільність як складова міграційних процесів залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює потребу в нових підходах до її соціологічного осмислення, зокрема у зв'язку з іншими формами мобільності. В умовах зростаючого попиту на висококваліфікованих фахівців, здатних до інноваційної діяльності, інтелектуальна мобільність виступає чинником розвитку професійної компетентності та соціально-економічного прогресу, тісно пов'язаним із міграційними процесами. Її дослідження дає змогу

глибше зрозуміти механізми міграції та їх вплив на суспільство. Актуальність теми посилюється масштабною міграцією в умовах російсько-української війни, що спричиняє відтік інтелектуального трудового потенціалу з країни.

Аналіз підходів до вивчення мобільності охоплює широкий спектр аспектів – від демографічно-економічних і географічних до соціально-психологічних та педагогічних. Соціологічний вимір доцільно розглядати як процес поступової конкретизації уявлень про мобільність: від загального осмислення її значення для суспільства в цілому та окремих соціально-професійних груп – до аналізу об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовлюють різні форми мобільної поведінки та впливають на формування індивідуальних життєвих стратегій. У соціологічному дискурсі мобільність часто трактується як показник рівня задоволення потреб, відображення ціннісних орієнтацій, а також як механізм адаптації та інтеграції особистості в соціальне середовище. Особливу увагу приділяють вивченню соціальної нерівності, змін у соціальних ролях і статусах, а також наявності або відсутності ефективних «соціальних ліфтів».

Водночас за наявності наукових напрацювань у зазначених напрямках, проблематика інтелектуальної мобільності як складової міграційних процесів у соціологічному дискурсі залишається малодослідженою в сучасному українському суспільстві.

Теоретико-методологічною основою дослідження є триангуляція теоретичних підходів щодо системного аналізу інтелектуальної мобільності як чинника міграційних процесів. Зокрема, у контексті інтелектуальної мобільності теорія П. Бурдьє допомагає пояснити, як різні види капіталу впливають на здатність людей адаптуватися до нових умов або мігрувати, а концепція Г. Беккера і Т. Шульца – розглядати міграцію як форму інвестування в людський капітал, що сприяє підвищенню доходів, освітнього рівня, професійної кваліфікації. Теорія ж Дж. Уррі показує взаємозв'язок міграційних процесів та соціальних структур, що впливають на можливості індивідів змінювати свій статус. Своєю чергою, положення теорії міграційних мереж Д. Масея пояснюють економічні стимули до міграції, використання соціального капіталу й особистих зв'язків у міграційній поведінці, чинники розвитку інтелектуальної мобільності в умовах глобалізації.

На цій базі було сформульовано теоретичну основу дисертаційного дослідження.

Для вирішення поставлених дослідницьких завдань було використано також комплекс загальнонаукових методів. Зокрема, аналіз та синтез (з метою визначення теоретичних основ дослідження); системний аналіз (для з'ясування характеру інтелектуальної мобільності як складової міграційних процесів); класифікація та типологізація (для виокремлення освітньо-академічної та професійно-трудової видів мобільності; типів мобільної поведінки та моделей життєвих стратегій); порівняння (для з'ясування особливостей і характеристик авторських досліджень та їх зіставлення з прикладними розвідками інших дослідників, спрямованих на діагностику процесів мобільності та міграції). Здійснено тріангуляцію соціологічних методів емпіричного дослідження: кількісні (цільові опитування студентської молоді та експертні оцінки висококваліфікованих фахівців) та якісні (пілотажні напівструктуровані та глибинні інтерв'ю з мігрантами).

Емпіричну базу роботи склали матеріали таких соціологічних досліджень: 1) якісного розвідувального дослідження (серпень 2022 – січень 2023 р.) методом глибинних інтерв'ю (n=32) для дослідження специфіки інтелектуальної мобільності українських мігрантів (на прикладі Польщі); 2) кількісного дослідження студентів (лютий – березень 2024 р.) для визначення особливостей формування міграційних настроїв й настанов та їх впливу на інтелектуальну мобільність студентської молоді (на прикладі ЗВО м. Львова), тип вибірки – доступна, метод збору інформації – онлайн-анкетування, (n=363); 3) експертного опитування висококваліфікованих фахівців (квітень–травень 2024) для подальшого компаративного аналізу специфіки інтелектуальної мобільності (на прикладі м. Львова), тип вибірки – доступна, метод збору інформації – онлайн-анкетування (n=53); 4) дискурс-аналіз матеріалів, зібраних іншими дослідниками в межах тематично суміжних досліджень, що дозволив поглибити розуміння змісту та контексту інтелектуальної мобільності в сучасних умовах.

Перший розділ присвячений теоретико-методологічному аналізу поняття інтелектуальної мобільності в контексті соціологічного дискурсу та становить вагомий науковий внесок у розвиток між-

дисциплінарних досліджень мобільності. Запропоновані міжгалузеві підходи репрезентують феномен інтелектуальної мобільності як багатовимірний конструкт, який охоплює когнітивний, креативний, рефлексивний, мотиваційно-вольовий, комунікативний та технологічний рівні.

У другому розділі здійснено теоретичний аналіз сучасних підходів до вивчення інтелектуальної міграції, в якому розкрито її специфіку як складової глобалізаційних змін і водночас як фактору формування соціального капіталу. Поєднання класичних соціологічних теорій із сучасними концепціями транснаціональної мобільності дає підстави розглядати інтелектуальну міграцію як складний соціокультурний процес, детермінований як структурними, так і індивідуально-ціннісними чинниками. Третій розділ становить завершення попередніх теоретико-методологічних побудов та емпіричної обґрунтованості щодо поєднання якісних та кількісних методів у межах дослідницької тріангуляції. Розроблена концептуальна схема системного аналізу інтелектуальної мобільності як складової міграційних процесів у сучасному українському суспільстві та проведені емпіричні дослідження в різні роки дали підстави з'ясувати особливості інтелектуальної мобільності українських мігрантів у Польщі, зокрема визначено ключову роль соціально-економічного капіталу для успішної адаптації; означено специфіку міграційних настроїв й настанов студентів та висококваліфікованих фахівців м. Львова, що впливає на формування їхньої інтелектуальної мобільності.

У практичному вимірі результати можуть бути ефективно використані: у формуванні та реалізації державних програм, спрямованих на збереження і повернення інтелектуального потенціалу України; як основа для подальших емпіричних соціологічних досліджень і моніторингових проєктів щодо інтелектуальної міграції та мобільності населення; при розробці навчальних дисциплін для ЗВО та дослідницьких установ; у діяльності організацій та громадських ініціатив, що працюють у сфері освіти, міграції та працевлаштування.

Наукове видання

**КОВАЛІСКО Наталія Володимирівна,
МІКУЛА Анастасія Ігорівна**

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ
ЯК СКЛАДОВА МІГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС**

Монографія

Текст надруковано в авторській редакції
Комп'ютерне верстання *Світлани Сеник*

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 19,06. Тираж 100 пр.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79007
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

Видруковано у СПД ФОП Марусич М. М.
пл. Князя Я. Осмомисла, 5/11, м. Львів
тел. /факс: (032)261-51-31
e-mail: interprint-m@ukr.net